

Ziet u het verschil?

Ook in het voortgezet onderwijs is
differentiëren essentieel

OPDACTIEF

• OPINIE EN ONDERZOEK VOOR DE SCHOOLPRAKTIJK

JAARGANG 42, NR8 / OKTOBER 2012

COLOFON:

Deze special over differentiëren is gemaakt door de redactie van Didactief in samenwerking met CPS Onderwijsontwikkeling en advies. Een financiële bijdrage is geleverd door CPS. Wilt u meer weten, neem dan contact op met Myrthe Meurders, tel. 033 453 42 91 m.meurders@cps.nl of kijk op: www.cps.nl/excellenteleraar

Coördinatie: Paulien de Jong
Eindredactie: Myrthe Meurders/Martie Slooter en Paulien de Jong
Omslagfoto: Shutterstock
Vormgeving: Fizz NMS

Deze special is verschenen in Didactief, oktober 2012, en is los te bestellen via abbonementen@tenbrink-meppel.nl
Prijs vanaf: € 2,00

Voor meer informatie over specials kunt u zich wenden tot de redactie van Didactief, Molukkenstraat 200, 1098 TW Amsterdam, tel. 020-59 000 99, www.didactiefonline.nl

De redactie dankt de volgende sponsor:

CPS Onderwijsontwikkeling en advies
Plotterweg 30
3821 BB Amersfoort
www.cps.nl

Trainingen

een selectie:

De vijf rollen van de leraar

Training op maat voor scholen die hun leraren gericht willen laten werken aan het aanscherpen van hun vaardigheden.
www.cps.nl/devijfrollenopmaat

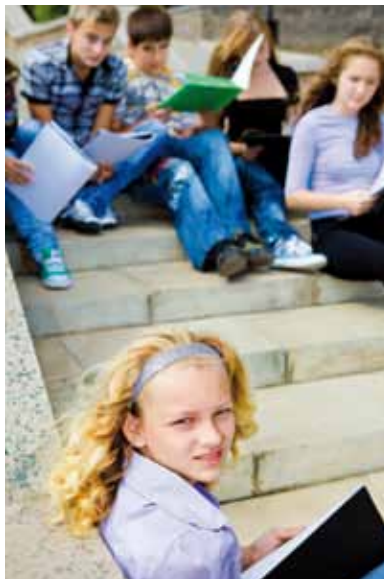
Beoordelen van docenten? De vijf rollen bieden houvast (voor leidinggevenden)

Leer om objectief te oordelen op basis van concreet waarneembaar gedrag. Training voor schoolleiders en middenmanagers in het vo.
www.cps.nl/beoordelen

Differentiëren is te leren!

Doelmatig inspelen op verschillen tussen leerlingen. Op 8 november a.s. start deze inspirerende training voor docenten in het vo en mbo.
www.cps.nl/differentierenisteleren

Ziet u het verschil?

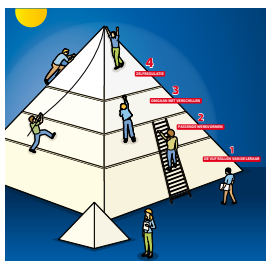

Differentiëren is niet langer voorbehouden aan leraren in het primair onderwijs. De boodschap van de inspectie en het ministerie is helder. Docenten in het voortgezet onderwijs beheersen de complexe vaardigheden onvoldoende en moeten daar beleid op formuleren. Maar veel belangrijker nog is de *core business* van docenten, oftewel: lesgeven binnen de vier muren van het klaslokaal. Hoe ziet dat er uit? Wat is wel/geen effectief gedrag? Wat moet je ervoor doen? In deze special praktische handvatten en inspirerende voorbeelden uit de praktijk.

4 Geschiedenis als songtekst

Docent Geschiedenis Sylvia Vosters geeft haar leerlingen op de Nijmeegse scholengemeenschap Groenewoud keuzes om te leren. Twee leerlingen schreven op een bestaande melodie een tekst waarvan de inhoud helemaal klopte met de lesstof. 'Fantastisch'.

8 In 4 etappes naar de top

Welke rollen heeft een startende leraar? Welk gedrag vertoont een excellente docent? Op welke manieren kun je het effectieve gedrag eigen maken? In het hart van het blad een poster met een beschrijving van de competenties.

12 Eindelijk tijd voor een-op-een uitleg

Wat po kan, kan vo ook. Lotte de Beijer, leraar groep 8, ziet differentiëren als pure noodzaak. Ook biologiedocent Petra Oudejans (havo-bovenbouw) is na twee jaar experimenteren overtuigd: 'De leerlingen zijn enthousiaster.'

CPS

Onderwijsontwikkeling en advies

Ook Nadal begon bij de basis

Martie Slooter
Consultant CPS

Differentiëren in het voortgezet onderwijs was nooit zo'n issue. 'Da's toch niet nodig, want we hebben homogene groepen. Lastig hoor, want we hebben te weinig zicht op de leerlingen.' Maar de maatschappij verandert en kinderen worden mondiger. Ook beleid speelt een rol, ontwikkelingen rond het actieplan Leerkracht 2020, de prestatiebox, opbrengstgericht werken, passend onderwijs en personele bezuinigingen vragen om effectiever onderwijs. Voor hoogbegaafden, onderpresteerders en kinderen met gedragsstoornissen in het primair en voortgezet onderwijs.

Bovendien is daar de boodschap van de inspectie en het ministerie: leraren moeten de lesstof, instructie en beschikbare tijd beter afstemmen op de capaciteiten van de individuele leerling. Maar hoe vertaal je dat naar de dagelijkse praktijk? In het hart van deze special vindt u een mini-poster met een piramide die houvast biedt. Hij brengt precies in beeld welke rollen een leraar vervult en welke stappen hij naar de top moet zetten. Voor schoolleiders kan de piramide een gespreksthema vormen. Ze hebben een cruciale rol in de ontwikkeling van leraren.

Grootste misverstand als ik op scholen kom, is dat de schoolleiding denkt dat een leraar van vandaag op morgen kan differentiëren. Alsof toptennisser Nadal ineens prof was. Hij besloot op zekere dag dat hij de top wilde bereiken want hij was enthousiast, sportief, had balgevoel en talent. Maar de volgende dag werd hij echt niet wakker met een plaats in de top tien van de wereldranglijst. Vanzelfsprekend was zijn weg naar de top een proces van jaren. Beginnend bij de basis om vervolgens complexe vaardigheden als *fore-en backhand*, *volley* en *service* te trainen en uiteindelijk alle ballen te kunnen pareren. Waarmee ik wil aangeven: om te differentiëren heb je ervaren leraren nodig óf je richt je organisatie zo in dat iedereen daar uiteindelijk terecht komt via een ontwikkeltraject. Dat ontbreekt vaak op scholen omdat we lange tijd genoeg namen met onderhands serveren. Dat kan niet meer. De weg naar excellent docentschap is een voortdurend proces van leren en jezelf blijven ontwikkelen. Soms moet je daarvoor terug naar de basis. Dan is het - dat heb ik veel gezien - in *no time* op orde. Het is en blijft de leraar die de kwaliteit van het onderwijs bepaalt.

Nijmeegse Scholengemeenschap experimenteert met differentiëren

‘Hé, een theoretisch vak kan ook leuk zijn’

Wat is het effect van differentiëren op leerprestaties en welbevinden van leerlingen? ‘Mooie producten!’, zeggen ze op de Nijmeegse Scholengemeenschap Groenewoud.

‘Mevrouw? Hoe kunnen we de toets het best voorbereiden?’, vraagt een jongen terwijl zijn buurvrouw begint te lachen. Sylvia Vosters die het gelach negeert, zegt: ‘Goede vraag van Noah. Wie weet het antwoord?’ Een paar vingers schieten de lucht in. Een samenvatting maken, mindmappen of zelf overhoorvragen bedenken, suggereren de leerlingen. ‘Of je kunt een proeftoets maken: de toets van de methode of de toets die ik heb gemaakt’, oppert Vosters nog een alternatief. Dinsdagmorgen 10.40 uur. In het brugklasgebouw van de Nijmeegse Scholengemeenschap Groenewoud staat de laatste les geschiedenis voor de vakantie in het teken van de toetsweek.

Sylvia Vosters geeft haar vmbo/t/havo-brugklas de keuze om te doen wat bij hun leerstijl past, dat wil zeggen: een manier van omgaan met leerstof en leeractiviteiten. Er zijn bijvoorbeeld leerlingen die het fijn vinden om te leren door veel vragen te stellen. Anderen zijn echte doeners, zij willen het liefst meteen met iets aan de slag. Ze past die verschillende stijlen ook toe in haar lessen. ‘Die investering heeft effect op de lange termijn, omdat ik op deze manier veel waardevolle informatie krijg over hoe ze leren en daarbij kan aansluiten.’

Liedtekst

Hoe werken met verschillende leerstijlen in de praktijk gaat, laat Vosters zien in een project over oorlog en

revolutie voor de tweede klassen vmbo-t/havo en havo/vwo. Bij de opdrachten staat: ‘Deze opdracht is geschikt voor jou als je goed bent in lezen’ of ‘...als je goed bent in logisch denken’, ‘...in informatie verzamelen’, ‘...in tekenen’. Van de zeven opdrachten kiezen de leerlingen er drie of vier die het beste bij hen passen. Zo interviewen twee meisjes, beiden minder sterk in theorie, iemand over tolerantie. ‘Ze vragen heel goed door. Zie je hoe ze opbloeien bij deze opdracht?’, zegt Vosters. ‘Het effect van differentiëren is dat een leerling nadenkt over zijn eigen leren. Soms komt hij er achter dat hij anders leert dan hij dacht. Zoals Lucas die aanvankelijk een spotprent wilde tekenen, maar gaandeweg merkte dat hij dat niet zo gemakkelijk vond bij dit onderwerp. In dit project zijn er voor iedereen verrassende en mooie producten uitgekomen. Twee leerlingen schreven bijvoorbeeld een songtekst op een bestaande melodie waarvan de inhoud helemaal klopte met de lesstof. Ze hadden het lef het lied te zingen, op te nemen, en het klonk nog goed ook.’

Een leerling voegt daar aan toe: ‘Ik snap de Tweede Wereldoorlog nu beter en ik heb ook voor het eerst van mijn leven op een nieuwssite gekeken.’ Vosters: ‘Fantastisch, dat is opbrengst. De leerlingen hebben ervaren dat een theoretisch vak leuk kan zijn. Ze waarderen de keuzes die ze krijgen.’

Studiewijzer

De leerling een keuze geven; daar draait differentiatie eigenlijk om. Dat kan ook op kleine schaal in de klas. Maar het lukt nog niet iedereen. ‘Om te kunnen

Twee leerlingen schreven een songtekst op een bestaande melodie

‘Zie je hoe ze opbloeien bij deze opdracht?’, zegt Vosters. ‘Het effect van differentiëren is dat een leerling nadenkt over zijn eigen leren.’

differentiëren moet je eerst de basis goed in je vingers hebben’, zegt CPS-adviseur Bert Moonen, die het onderbouwteam van de NSG daarin heeft begeleid. ‘Als de sfeer niet goed is of als je de leerlingen niet goed aan het werk krijgt, dan wordt het moeilijk.’ Petra Escher, teamleider onderbouw en docent wiskunde, beaamt dat de organisatie in de praktijk lastig is: ‘Als je zeven of acht klassen hebt met dertig leerlingen die je maar een paar uur per week ziet, dan is het moeilijk ze allemaal in beeld te krijgen. Binnen een les van vijftig minuten kom je lastig tot een goede differentiatie. Maar het is ook durven en ervaren dat het goed gaat. En levend houden wat we op de studiemiddagen hebben geleerd. Daarvoor gaan we in tweetallen bij elkaar op lesbezoek.’

Zelf differentieert Escher in haar lessen vooral door de leerlingen na de diagnostische toets lesstof te laten herhalen dan wel verdiepen. Hulpmiddel is de studiewijzer, eigenlijk een soort planning van de lesstof. Alle vakken gebruiken hetzelfde stramien: een eenvoudig A4-tje met op de achterkant aanwijzingen voor leerlingen die de lesstof hebben doorlopen. Op die van Escher staat precies waarmee de leerlingen verder moeten na een goed of fout gemaakte opdracht. ‘De studiewijzer geeft de leerlingen structuur. Ze wilden zelf zo’n eenvoudig papier zonder poespas. Ons als docenten geeft het een beeld van de leerling. Leerlingen die hun huiswerk niet maken of de stof niet begrijpen vallen eerder op, terwijl snelle leerlingen eerder kunnen gaan verdiepen.’ ■

Variatie in differentiatie

CPS hanteert voor differentiatie een driedeling met variaties in:

1 Instructie: De variatie in instructie sluit aan bij de zes denkniveaus van de Amerikaanse onderwijskundige Benjamin Bloom, oplopend in complexiteit: onthouden, begrijpen, toepassen, analyseren, evalueren en creëren. De diepgang van de opdracht kan daarmee variëren. In het basisonderwijs is het IGDI-model (Interactief Gedifferentieerd Directe Instructie) gemeengoed, een nieuwe versie van directe instructie die uitgaat van twee of drie niveaugroepen in de klas. Een gemiddelde groep kan na instructie aan het werk, een groep werkt zelfstandig en een derde groep krijgt meer instructie en begeleiding. De les wordt gezamenlijk begonnen met het vaststellen van het lesdoel en gezamenlijk

afgesloten met een terugblik op het geleerde.

2 Leertijd: De docent kan differentiëren in de leertijd voor leerlingen. Dat betekent dat hij er bewust voor kiest om een bepaalde groep zo lang mogelijk mee te laten doen tijdens de instructie en het activeren van het denkproces terwijl hij anderen juist wat sneller zelfstandig aan het werk zet.

3 Leerstof: De variatie in leerstof houdt rekening met meervoudige intelligentie en verschillen in leerstijlen. Met differentiëren is een docent gedwongen op andere manieren te werken dan hij gewend is: hij komt uit zijn ‘comfortzone’. Iedere docent heeft eigen voorkeuren. Hij hoeft ook niet in iedere les verschillende leerstijlen toe te passen, maar kan er bijvoorbeeld twee kiezen. Of iedere les een andere.

Durven loslaten

Differentiëren is mooi, maar hoe stimuleer je docenten? Het blijkt een proces van begeleiding en scholing tot het belonen van eigen initiatief, duwen met een touwtje dus. Twee vmbo-schoolleiders delen hun ervaringen. 'Je moet ook durven loslaten.'

Differentiatie is belangrijk, zeker voor onze leerlingen die zich vaak minder goed kunnen concentreren', vertelt Gerjan van Dijken, directeur van vmbo-school Sprengeloo in Apeldoorn. Ongeveer 80 procent van de circa 600 leerlingen volgt leerweg ondersteunend onderwijs (lwo). 'Ieder kind is anders en leert anders: de een is visueel ingesteld, de ander juist tactiel. Je zou ze hier bijna individueel moeten begeleiden.'

Vmbo-school Cortenbosch, een vestiging van het Veluws College in Apeldoorn, heeft ruim 1100 leerlingen en 90 leraren. Hier zijn 300 lwo - leerlingen, net als in Sprengeloo verspreid over alle klassen. Directeur Gerda Casteel sluit aan bij Van Dijken: 'Er zitten zeker 28 individuutjes in elke klas, sommigen met beperkingen, zoals kinderen met dyslexie of pddnos. Daar moet je als leraar in je onderwijs goed op aan weten te sluiten en differentiatie helpt daarbij.'

Om te kunnen differentiëren, moet eerst de basis op orde zijn (zie kader). Uit een nulmeting op Sprengeloo en Cortenbosch bleek dat de basisvaardigheden van veel leraren voor verbetering vatbaar waren. Zij kregen allemaal de cursus 'De vijf rollen van de leraar' om te werken aan belangrijke vaardigheden zoals orde houden en een relatie opbouwen met leerlingen. 'De rollen die het CPS onderscheidt, zijn die van gastheer, presentator, didacticus, pedagoog en afsluiter (zie 'Pyramides bouwen' p. 8-9). Sommige leraren vonden de cursus niet nodig', aldus Casteel, 'maar behalve voor het opfrissen van kennis, was de cursus ook bedoeld om elke les een vaste structuur te geven. Daardoor weten leerlingen waar ze aan toe zijn en dat geeft al de nodige rust op school. Het grote voordeel is bovendien dat iedereen binnen het team nu dezelfde taal spreekt. Wij refereren bijvoorbeeld aan de rollen in functioneringsgesprekken: een docent kan aangeven

welke rollen hij in welke mate beheerst en wat hij nog nodig heeft of verder wil ontwikkelen. Die verplichte basiscursus vormt daarmee ook de basis voor de persoonlijke ontwikkelingsplannen.'

Een aantal docenten ging vervolgcursussen doen aan de academie van de Veluwe Onderwijsgroep, maar ook extern, bijvoorbeeld een opleiding handelingsgericht werken.

Succesen uitwisselen

Voor Sprengeloo was het volgen van de cursus een logische stap. Het team had net een negatieve inspectiebeoordeling achter de rug, er heerste een enorme drive om te kijken hoe het beter kon. Van Dijken: 'De verbazing en teleurstelling was zo groot dat het didactisch handelen als zwak werd beoordeeld. Alles had in orde geleken: de sfeer was prettig, de leraren kenden de leerlingen goed en voor elke klas lagen er handelingsplannen.

En dan toch....De CPS-cursus gaf onze leraren de kans uit te zoeken wat goed gaat en wat beter kan en vooral ook om met elkaar successen uit te wisselen. Wij vinden: de zwakste leerlingen verdienen de sterkste leraren die pedagogisch en didactisch super zijn. Tijdens de studiedagen kijken we hoe we in het onderwijs kunnen aansluiten bij de behoeften van elk kind. Dat vergt in ons geval vaak een omslag van inhoudelijk vakdocent naar een meer begeleidende rol.'

Betekenisvol onderwijs

Weten wat elk kind nodig heeft en hoe je dit als docent kunt bieden, daarmee begint differentiëren. Betekenisvol onderwijs is volgens Van Dijken het sleutelwoord: onderwijs dat aansluit bij de beleavingswereld van de leerling. 'In de lessen algemeen vormend onderwijs is dit lastiger, maar niet onmogelijk. Met wiskunde de oppervlakte van het schoolplein berekenen, spreekt leerlingen meer aan dan een les uit een boek.'

Hamvraag is natuurlijk: hoe krijg je leraren zo ver? Van Dijken: 'Het moet groeien. Ik probeer dat proces te stimuleren door collega's te faciliteren die het lef hebben om taken op te pakken. Zo konden we in één keer tien digiborden toewijzen aan leraren die hiervoor een plan schreven. Dat gaf een enorme boost in de school. Je moet als schoolleider ook durven loslaten. Deze collega's organiseren nu zelf een bijeenkomst om tips uit te wisselen. Geweldig is dat.' Cortenbosch stuurt vooral sterk op de begeleiding en professionele ontwikkeling van leraren: wat heb jij nodig om leerlingen verder te helpen? 'Leraren stimu-

leren het gebruik van aansprekende werkvormen zoals zelf filmpjes maken. Ook zetten we in op digitalisering van het onderwijs. De meeste leerlingen hebben bijvoorbeeld een eigen laptop, wat differentiëren makkelijker maakt. Kinderen kunnen zelfstandig achter hun computer aan het werk, waardoor de docent tijd heeft om andere kinderen (extra) te begeleiden. In de klas geven leraren vaak al op twee niveaus les door kinderen in groepjes bij elkaar te zetten, dat proberen we verder uit te bouwen.' ■

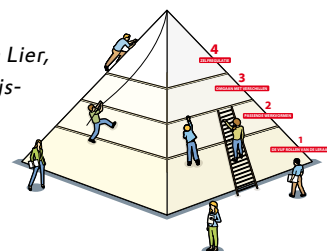
De weg naar excellent leraarschap

'De voorwaarde voor differentiatie is orde in de klas: als je het hok niet stil krijgt, werkt niets', verklaart Frank van Lier, opleidingscoördinator bij het Veluws College. Samen met Martie Slooter van CPS en Remco Broesder van Hogeschool Windesheim ontwierp hij een stappenplan op weg naar excellent docentschap: de zogenoemde Piramide. De route kent vier etappes: het beheersen van de vijf rollen van leraar, het bieden van passende werkvormen, het lesgeven aan alle doelgroepen door te differentiëren en het begeleiden van leerlingen die zelfverantwoordelijk zijn. Differentiëren staat dus bovenin de piramide. De Veluwe onderwijsgroep, waartoe het Veluws College behoort, is haar eigen academie begonnen met opleidingen waarin de vaardigheden voor excellent docentschap aan bod komen.

'Kijk eerst naar de basis en besef dat professionalisering niet ophoudt bij een diploma', raadt Van Lier schoolleiders aan. 'Elke leraar met hart voor het vak wil zich verder ontwikkelen. Door samen te kijken hoe lessen beter kunnen, help je bovendien de werkdruk te verlichten. Als het in de klas soepel gaat, wordt het werk vanzelf minder zwaar; iets waarvan uiteindelijk ook de leerling profijt heeft.'

Meer informatie: Frank van Lier,
f.vanlier@veluwseonderwijsgroep.nl

Sla om voor de Piramide >

In 4 etappes excellent

Welk gedrag vertoont een beginnende docent? Op welke manieren kun je het effectieve gedrag eigen maken? Deze poster geeft inzicht in de ontwikkelingen die een docent doormaakt om de top te bereiken.

1 De beginnende leraar heeft vijf rollen*

▪ De leraar als gastheer

De relatie is de psychologische basisbehoefte van een leerling. Bij binnenkomst sta je bij de deur, je kijkt leerlingen op een vriendelijke manier aan en zegt ze individueel gedag. Positioneer je zo dat je het lokaal kunt inkijken, maar ook zicht houdt op de leerlingen die aankomen. Dit is het moment om jouw regels op een positieve manier aan te geven: Petje af, kauwgom uit, rustig naar binnen lopen. Je kijkt de leerlingen aan, noemt hun naam en geeft aan wat je verwacht. Je loopt rond om nogmaals op een positieve manier te investeren in de relatie met de leerlingen.

▪ De leraar als presentator

Deze rol duurt hooguit twee minuten. Je loopt nog even als gastheer rond 'Fijn dat je er bent, pak je ook vast je spullen?' Vervolgens schakel je van individueel contact over naar de groep om aandacht te vangen. Je gaat stevig staan, kijkt de leerlingen aan zegt wat je wil. 'Jongens ik wil starten.' Vervolgens kom je met de openingszin. Deze fase is nodig om jouw regels af te spreken en aan te geven hoe jij graag les geeft.

▪ De leraar als didacticus

Je legt de leerstof op minimaal twee verschillende manieren uit (visueel en verbaal). Vervolgens stel je vragen: 'Denk eens hardop na, wat heeft dit thema te maken met het hoofdstuk?' Activeren van het denkproces is nodig om kinderen te laten leren en te weten hoe zij denken. Daarop kun je dan feedback geven. Jouw effectiviteit is zichtbaar als leerlingen inhoudelijke vragen durven te stellen en antwoorden durven te geven. Uiteindelijk zijn ze zelfstandig aan het werk.

▪ De leraar als pedagoog

Je zorgt voor een veilig leerklimaat: duidelijk en voorspelbaar. 'We spreken af: als iemand praat, ben jij stil'. Je communiceert over de regels die je wilt hanteren in de klas. Een effectieve leraar corrigeert overeenkomstig de overtreding, geeft positieve feedback en reageert vanuit de relatie. Je spreekt de leerling persoonlijk aan op zijn gedrag. Door deze manier van handelen, kom je tegemoet aan emotionele en sociale behoeften.

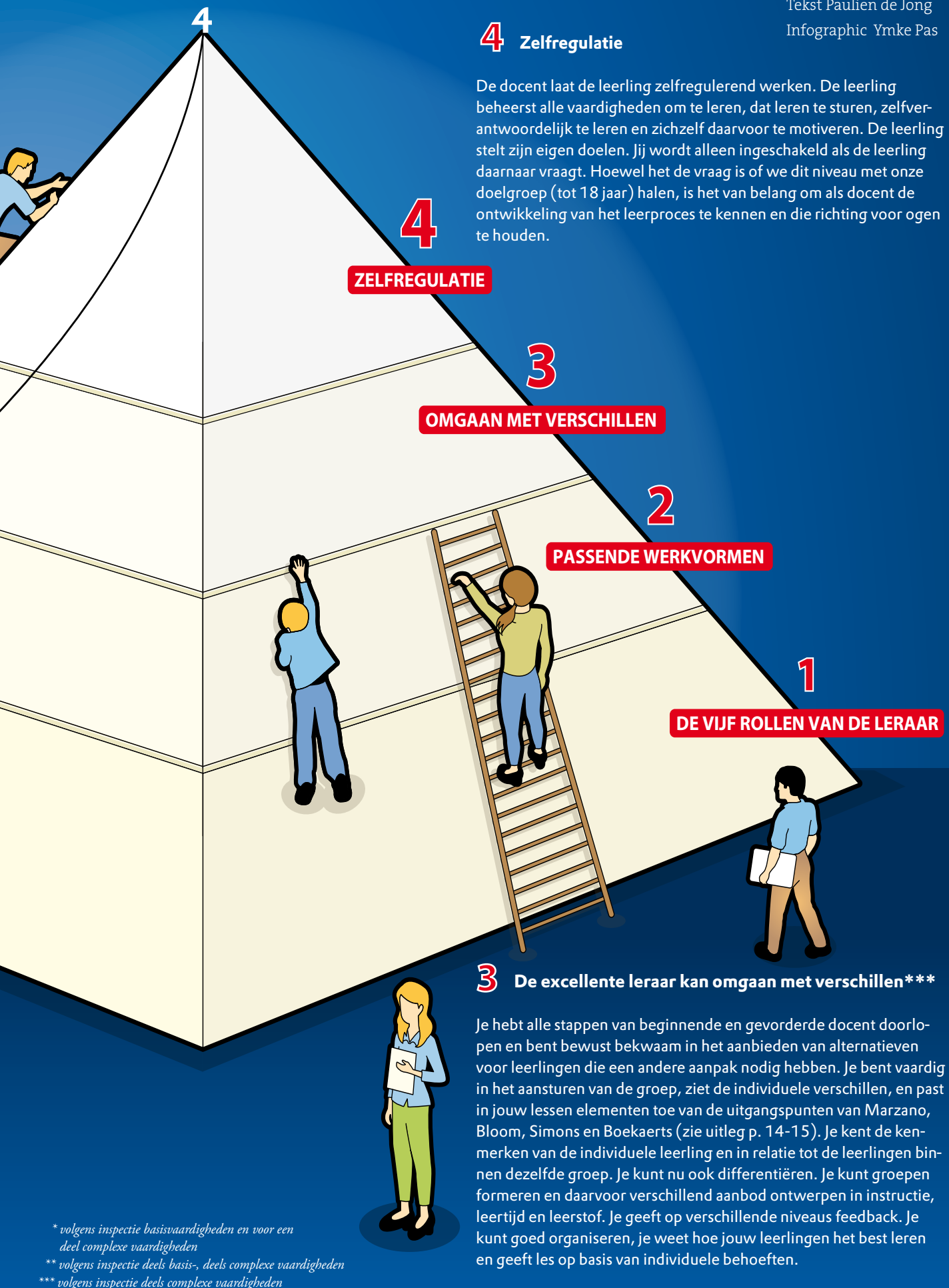
▪ De leraar als afsluiter

Je sluit de les inhoudelijk en procesmatig af en komt terug op de geleerde stof. 'Wat hebben we geleerd en hoe hebben we dat geleerd? Zijn de lesdoelen gehaald?' Hierdoor lever je een positieve bijdrage aan hun bewustwordingsproces en motivatie. Tip: houd scherp de tijd in de gaten: het is zonde om de afsluitfase te laten verstoren door de bel.

2 De gevorderde leraar zoekt naar passende werkvormen**

Zodra je de vijf rollen beheerst, de stof overziet en de doelgroep kent, ga je op zoek naar passende werkvormen. Je maakt keuzes in het toepassen van instructiemodellen, manieren om leerlingen te activeren (individueel of met samenwerken) zodat meer leerlingen de stof beter begrijpen. Door voorbereiding wordt de les effectiever, leerlingen blijven als groep gemotiveerd aan het werk. Er ontstaat ruimte om de individuele leerling te observeren. Je leert hem beter kennen en bent in staat om aan te geven hoe hij leert, wat zijn voorkeursstijl is en welke leerstrategieën hij toepast. Belangrijk is dat je met sectiegenoten overlegt over vakinhoud en -didactiek zodat je in staat bent om een lessencyclus inhoudelijk en didactisch vorm te geven.

Hoe de

Hoe begroet jij je leerlingen?

1. Ik deel de leerlingen van mijn klas in maximaal drie groepen in.

- ☐ a Altijd ☐ b Nooit ☐ c Soms

2. Ik ben in staat om een lessencyclus van een bepaalde hoeveelheid stof te maken met daarin onderdelen die recht doen aan verschillende leerstijlen, meervoudige intelligentie en verschillende werkvormen.

- ☐ a Ja volledig ☐ b Nee nog niet ☐ c Gedeeltelijk

3. Ik kan onderdelen van de vijf dimensies van Marzano toepassen (zie uitleg Marzano op p. 14-15).

- ☐ a Ja ☐ b Nee ☐ c Weet ik niet

4. Ik kan vragen stellen die recht doen aan de zes denkniveaus van Bloom (zie uitleg Bloom op p. 14-15).

- ☐ a Ja ☐ b Nee ☐ c Weet ik niet

5. Ik geef feedback volgens de regel 3:1 (3positief: 1corrigerend).

- ☐ a Ja altijd ☐ b Nee nooit ☐ c Soms

6. Ik houd regelmatig een onderwijsleergesprek (strategie om leerlingen onder leiding van een leraar te laten denken over een bepaald probleem).

- ☐ a Ja altijd ☐ b Nee nooit ☐ c Soms

7. Ik kan vragen door elkaar schuiven, wissel eenvoudig en complex af en overzie het totale curriculum van mijn leerlingen.

- ☐ a Ja altijd ☐ b Nee nooit ☐ c Soms

8. Ik pas bewust instructiemodellen toe.

- ☐ a Ja altijd ☐ b Nee nooit ☐ c Soms

9. Ik ontwerp (regelmatig) mijn eigen lesmateriaal.

- ☐ a Ja altijd ☐ b Nee nooit ☐ c Soms

10. Ik groet en benader de leerlingen individueel.

- ☐ a Ja altijd ☐ b Nee nooit ☐ c Soms

11. Mijn gedrag wordt geaccepteerd als leider van de groep.

- ☐ a Ja door iedereen
☐ b Nee daar heb ik heel veel moeite mee
☐ c In de ene klas gaat het beter dan in de andere

test

Hoe betrek je leerlingen actief bij de les? Hoe sluit je een les af? Doe de zelftest - bij voorkeur samen met je sectie - en ontdek waar jij en je sectie staan in basis- en complexe vaardigheden. Pak een potlood en check: Ben jij al toe aan de volgende stap om te gaan differentiëren?

12. Ik kan het gedrag van de leerlingen op positieve wijze beïnvloeden.

- ☐ a Ja altijd ☐ b Nee nooit ☐ c Soms

13. Ik leg de leerstof duidelijk uit.

- ☐ a Ja altijd ☐ b Nee nooit ☐ c Soms

14. In mijn klas realiseer ik een taakgerichte werksfeer.

- ☐ a Ja altijd ☐ b Nee nooit ☐ c Soms

15. Mijn leerlingen zijn actief betrokken bij de les doordat ik varieer ik onderwijsactiviteiten.

- ☐ a Ja altijd ☐ b Nee nooit ☐ c Soms

16. Ik ga na of de leerlingen de uitleg en/of de opdrachten begrijpen.

- ☐ a Ja altijd ☐ b Nee nooit ☐ c Soms

17. Ik geef de leerlingen inhoudelijke feedback.

- ☐ a Ja altijd ☐ b Nee nooit ☐ c Soms

18. Ik stem de instructie af op verschillen tussen leerlingen.

- ☐ a Ja altijd ☐ b Nee nooit ☐ c Soms

19. Ik stem de verwerkingsopdracht af op verschillen tussen leerlingen.

- ☐ a Ja altijd ☐ b Nee nooit ☐ c Soms

20. Ik stem de onderwijstijd af op verschillen tussen leerlingen.

- ☐ a Ja altijd ☐ b Nee nooit ☐ c Soms

21. Ik laat leerlingen zelfstandig werken en zij stellen vooraf hun eigen doelen.

- ☐ a Ja, dat gaat me prima af

- ☐ b Nee, dat lukt me niet

- ☐ c Dat doe ik soms

**Wat is
jouw/jullie score?**

Ga voor de uitslag naar:
www.didactiefonline.nl

Stellingen die je in je sectie kunt bespreken:

- Saai is een ramp voor het brein
- Wij leren op basis van feedback
- Veiligheid is een voorwaarde om te leren
- Bewust aanbrengen van verschillen in instructie, leertijd of leertof is een uitdaging
- Een effectieve docent geeft feedback op het antwoord

Wat jij kan,

Het is een terugkerend thema in de jaarverslagen van de in de lessen onvoldoende rekening met de verschillen tussen Maar is differentiëren wel zo noodzakelijk in het voortgezet

Lotte de Beijer, leraar op de Martinus-basisschool in Millingen:

‘Ik geef les aan groep acht en zeker, daar is differentiëren pure noodzaak. In de eerste groepen gaat het nog wel, maar daarna worden de niveauverschillen tussen leerlingen steeds groter. Ik denk dat differentiëren ook in het voortgezet onderwijs zin heeft. Sterker nog, er zijn hier al een paar scholen komen kijken hoe wij dat aanpakken. Bij overdrachtsgesprekken bleek dat ze soms moeite hebben met de grote niveauverschillen tussen leerlingen. Geen wonder, ze hebben daar in het begin dakpanklassen waar leerlingen met havo- en vwo-advies bij elkaar zitten.

Op onze school werken we veel met verlengde instructie: de betere leerling kan snel zelfstandig aan de slag, de zwakke leerling krijgt meer uitleg. De les wordt wel gezamenlijk afgesloten. Vorig schooljaar ben ik samen met twee collega's die ook een groep acht onder hun hoede hebben, een stap verder gegaan. Het laatste half jaar na de Cito-eindtoets hebben we onze leerlingen in drie groepen verdeeld, op basis van het leerlingvolgsysteem. Niet bij alle vakken, maar vooral bij rekenen en technisch lezen.

‘Differentiëren komt je als docent niet aanwaaien. Je moet het echt leren’

Ik hoor wel eens dat gescheiden werken ten koste gaat van de wat zwakkere leerling, maar ik zag het omgekeerde: leerlingen ontspannen als ze rustig aan hun basisvaardigheden kunnen werken en merken dat ze niet de enigen zijn die problemen hebben met een vak. De kinderen in zo'n topklasje worden juist geprikkeld, dat is goed voor ze. Er zitten gewoon grenzen aan klassikaal werken. Met leerlingen op vwo-

niveau kun je bij een vak als maatschappijleer heel andere discussies voeren dan met een vmbo-basisgroep. Roostertechnisch is het best lastig om zoiets te organiseren, dus dat gaat alleen met collega's die er helemaal achter staan en dat is gelukkig zo.

Sinds enige tijd zijn we een zwakke school - in november verwachten we weer een voldoende te krijgen - en daarom investeren we met ondersteuning van CPS veel in leraarvaardigheden. Differentiatie zit in de lift en komt ruim aan bod in het leesverbetertraject. Een goede zaak, want differentiëren komt je als docent niet aanwaaien. Je moet het echt leren.’

kan ik ook

Onderwijsinspectie: docenten op middelbare scholen houden leerlingen in werktempo, leerstof, werkniveau en werkvorm. onderwijs en wat kunnen we leren van de basisschool?

Petra Oudejans, biologiedocente havo-bovenbouw op het Marne College in Bolsward:

‘Het verbaast me niets dat differentiëren in het voortgezet onderwijs weinig gebeurt, tijdens mijn opleiding was er nauwelijks aandacht voor. Zelf ben ik er ongeveer twee jaar geleden mee begonnen. In ons team observeren we een paar keer per jaar bij collega’s in de klas en juist toen viel het me op dat de wat betere leerlingen op een bepaald moment beginnen te klieren. Niet omdat het pestkoppen zijn, maar omdat ze zich vervelen. Veel lessen - ook die van mij - beginnen met uitgebreide uitleg van de lesstof, waarna opdrachten volgen. Dat is niet uitdagend voor een snelle leerling, die haakt af. Daarom ben ik een cursus differentiëren gaan doen en heb ik er vorig jaar in een havo 4-groep mee geëxperimenteerd. Ik laat ze nu vaak in twee groepen werken: leerlingen die geen moeite hebben met de nieuwe stof mogen direct met opdrachten aan de gang, met de anderen neem ik alles nog een keer door, soms ook individueel.

De winst van differentiëren is dat de betrokkenheid van de leerlingen omhoog gaat, ze zijn enthousiaster. En er is nu ruimte voor één-op-één uitleg en daar leer ik mijn leerlingen beter door kennen. Een meisje bleek bijvoorbeeld erg visueel ingesteld, ze heeft moeite met teksten. Maar als de informatie in de vorm van grafieken of staafdiagrammen wordt aangeleverd, gaat het een stuk beter. Als ik nog klassikaal had lesgegeven, was me dat pas veel later duidelijk geworden.

Een valkuil van differentiëren is dat zwakke leerlingen verder achterop raken, doordat ze nauwelijks nog met de betere leerlingen werken. De kunst is volgens mij dat je die twee groepen op gezette tijden juist wel bij elkaar zet. Dan kunnen er mooie dingen ontstaan. In die bewuste havo 4-groep zie ik bijvoorbeeld dat de meer zelfstandige leerlingen anderen gaan helpen met hun opdrachten, als een soort coach. Een andere valkuil is dat docenten te veel werk op hun hals halen. Aparte studiewijzers, gescheiden werkgroepen, het kost allemaal heel veel tijd. Gooi daarom niet in één keer je hele aanpak om, maar doe het stap voor stap. Ik ben niet voor niets met één klas begonnen. Naar aanleiding van mijn ervaringen is mijn team zich gaan verdiepen in differentiëren en daar gaan we zeker mee door.’ ■

‘Er is nu ruimte voor één-op-één uitleg. Daar leer ik mijn leerlingen beter door kennen’

Voorwaarde

Leraren vinden differentiëren vaak lastig, het betekent bijvoorbeeld dat je sommige leerlingen zelfstandiger laat werken, zodat je anderen extra instructie kunt geven. Orde kunnen houden is dan een voorwaarde.

CPS-consultant Meike Berben

Boekentips

Rollen en gedrag

Het boek *De vijf rollen van de leraar* van Martie Slooter beschrijft voor elke rol (gastheer, presentator, didacticus, pedagoog, afsluiter) op concrete, praktische wijze welk gedrag een effectieve leraar wel én niet vertoont. Ook worden suggesties gegeven van manieren waarop de leraar zich de rollen, en het gedrag daarbij, kan eigen maken. www.cps.nl/vijfrollen

Motiveren doe je zo!

Hoe motiveert u leerlingen, zodat ze actief en betrokken zijn bij de leerstof? Hoe zorgt u ervoor dat ze goed samenwerken, naar elkaar luisteren en daardoor leren?

Antwoorden op die vragen vindt u in het *Basisboek Activerende didactiek en samenwerkend leren* van Carel van der Burg ea. www.cps.nl/adsl

3 visies in

Een leraar/docent die succesvol van Marzano, Bloom, Simons en

Robert Marzano
wetenschapper

Wat: *Dimensions of learning*, het onderwijspsychologisch model dat de Amerikaanse onderzoeker in 1992 ontwikkelde.

Hoe: Hij vertaalde recente inzichten over de leerpsychologie naar praktische instrumenten voor docenten (in opleiding).

Uitwerking: Zijn instructiestrategie vijf dimensies van leren/denken kan als basis dienen voor de lesvoorbereiding van een docent:

1. Motivatie en zelfvertrouwen

Het gaat hierbij om de basisvoorwaarden in de klas: goede sfeer, materiële voorzieningen, betrokkenheid van de leerling bij het leerproces. De (non)verbale rol van de docent is belangrijk. Een docent moet zich bewust zijn dat zijn gedrag (waardering) van invloed is op het leerresultaat van zijn leerlingen.

2. Kennis verwerven en integreren

Twee vormen van kennis staan centraal: declaratieve kennis (de kennis die je nodig hebt om opdrachten uit te voeren) en procedurele kennis (het toepassen van kennis in een handeling). Bij declaratieve kennis moet de docent zoveel mogelijk aansluiten bij wat de leerling al weet. Bij procedurele kennis past de leerling de declaratieve kennis toe door middel van het schrijven van een tekst, vergelijkingen maken, het maken van een stappenplan, et cetera.

3. Kennis verbreden en verdiepen

Kennis beklijft beter als de docent op een actieve manier nieuwe informatie koppelt aan wat een leerling al weet. De docent maakt gebruik van denkvaardigheden als: aangeven van verschillen en/of overeenkomsten, groepen maken, conclusie trekken op grond van verschillende bewijzen, stellingen afleiden uit een algemene regel, denkfouten opsporen, onderliggend thema of algemeen patroon herkennen.

4. Kennis toepassen in betekenisvolle situaties

Het uiteindelijke doel van kennis vergaren is kennis toepassen en gebruiken, bijvoorbeeld door de leer-

een notendop

differentieert, past in zijn lessen elementen toe uit onder meer de uitgangspunten Boekaerts. Een beknopte samenvatting van hun visies.

ling een (interactieve) presentatie te laten geven en een onderwerp van meer kanten te belichten.

5. Studie- en denkgewoontes

Leren is vooral effectief wanneer leerlingen in staat zijn hun eigen leergedrag vorm te geven. In deze dimensie beschrijft Marzano hoe leerlingen dat zouden kunnen doen. Hij besteedt daarbij aandacht aan zelfregulerend denken/leren, aan kritisch denken/leren en aan creatief denken/leren.

Benjamin Bloom
onderwijspsycholoog (1913-1999)

Wat: *Mastery Learning*. In Nederland bekend geworden onder de naam beheersingsleren: elke leerling/student kan dezelfde stof leren beheersen, mits hij of zij daar maar genoeg tijd voor krijgt. Volgens Bloom zijn magere studieprestaties het gevolg van een onderwijssysteem dat onvoldoende rekening houdt met de verschillen in leervermogen en leertempo tussen individuele studenten. Uit analyse van Amerikaanse examens bleek dat docenten in hoofdzaak op de laagste twee vormen van begrijpen toetsten. Zijn theorie geeft een instrument om begrippen op het juiste niveau te onderwijzen (concentrisch leren).

Hoe: Aan de hand van de ordening van Bloom, een handzaam middel voor studenten en docenten om activiteiten van leerlingen en typen vragen in proefwerk en examens te ordenen en te benoemen. De taxonomie geeft verschillende niveaus van begrijpen aan.

Uitwerking: Bloom heeft de doelstellingen geordend in zes denkniveaus in opklimmende moeilijkheidsgraad. Iedere volgende trede is ingewikkelder en omvat steeds de vorige treden.

1. Kennis (van feiten).
2. Begrip (inzicht op het laagste niveau).
3. Toepassing (iets met feitenkennis kunnen doen).
4. Analyseren (iets systematisch kunnen onderzoeken,

onderscheid maken in delen).

5. Synthetiseren (kennis van dingen tot een nieuw geheel kunnen samenvoegen).

6. Evalueren (een oordeel kunnen geven op basis van criteria).

Volgens Bloom kun je bepaalde kennis in een nieuwe situatie pas toepassen, wanneer je daarvoor de zaak waarover het gaat eerst hebt begrepen (2) en op zijn beurt is daarvoor eerst noodzakelijk dat je iets gewoon weet (1). Om te kunnen synthetiseren (5) moet je van voren af aan eerst de zaak weten, begrijpen, kunnen toepassen (3) en analyseren (4). Met andere woorden: het gedrag in een bepaalde categorie kan pas worden uitgevoerd als de leerling het gedrag van alle lagere categorieën beheerst.

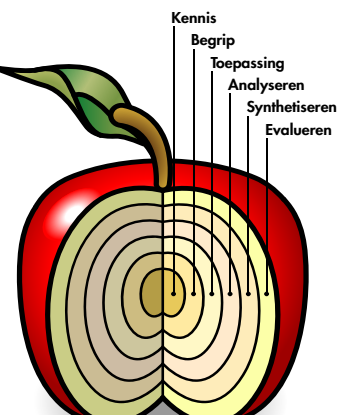
Monique Boekaerts
en **Robert-Jan Simons**
hoogleraren

Wat: *Leren en instructie* is het boek dat zij schreven in 1992. Boekaerts en Simons richten zich op de psychologische benadering van leer- en instructieprocessen. Naast de cognitieve strategieën, meta-cognitieve kennis en vaardigheden, besteden ze ook aandacht aan de motivatiekant van het leerproces en aan het zelfstandig leren van leerlingen.

Hoe: De auteurs stellen dat lesgeven vanuit de kennisoverdrachtsmethode alleen onvoldoende is. Het maakt leerlingen passief en het maakt dat ze niet in staat zijn nieuwe kennis als gereedschap te hanteren. Docenten moeten in hun lesgeven het traditionele 'kennis als doel' vervangen door 'kennis als gereedschap'.

Uitwerking: Deze visie vraagt om nieuwe taken en rollen van de docent:

1. Kritisch reflecteren op het eigen handelen.
2. Inspelen op cognitieve strategieën van de leerlingen.
3. Inspelen op sociaal-emotionele processen.
4. Leerlingen zelfstandig leren denken en leren.
5. Leerfuncties hanteren.

4 tips om succesvol te differentiëren

Dat leerlingen van 'klassikaal zenden' maar 5 procent onthouden, is geen nieuws. Toch, eenmaal voor de klas, zijn we snel geneigd die rol aan te nemen. Geen probleem mits je af en toe ook een andere lesvorm kiest. Tips om dat succesvol te doen.

Bouw een relatie op / non-verbaal gedrag

Jouw non-verbale gedrag heeft invloed op de prestaties van kinderen. Kijk ze in de ogen. Let op je mimiek, je lichaamshouding. Essentieel is dat je een relatie opbouwt, laat merken dat je de leerling begrijpt. Spreek hem bijvoorbeeld aan op iets wat je van hem weet. 'Hoe is het met je paard?' Leiderschapsgedrag is belangrijk om een groep goed aan te sturen. Laat kinderen voelen dat ze op je kunnen vertrouwen, dat jij degene bent die de groepsprocessen bewaakt. Geef je leerlingen dat gevoel niet, dan maken ze onderling uit wie de leider is. Op didactisch vlak is het essentieel dat je het denkproces kunt activeren, kinderen aan het werk kunt zetten en een les afsluit met vragen als: Wat heb je geleerd? Hoe heb je geleerd?

Ken je leerlingen en hun behoeften

Observeer hoe de leerling binnenkomt. Rustig, druk, vrolijk, afwezig? Loop voor aanvang en tijdens de les rond en toon een-op-een interesse: is het gelukt met het huiswerk? Je krijgt antwoord: 'Nee, het lukte (weer) niet', of: 'Ja, het ging heel goed'. Je ziet hoe een leerling er sociaal-emotioneel in staat. Weet van de individuele leerling op welk niveau hij zit en maak een analyse van de problematiek. Hoe denkt hij? Welke vaardigheden en strategieën past hij toe? Hoe (zelfstandig) organiseert hij zijn werk? Ook bij de klassikale uitleg krijg je signalen: doet een kind mee en hoe? In het activeren van zijn denkproces stel je vragen: 'Kun jij navertellen wat ik net gezegd heb?' 'Kun jij een samenvatting maken?' Dit zijn manieren waarop je informatie verzamelt over de leerstijl en -strategie van een kind. Vervolgens zet je

de leerlingen aan het werk, loop je langs en stel je vragen om een beeld te krijgen van waar het kind 'zit' en hoe je hem verder kunt brengen. De toets geeft inzicht in hoever een kind is in relatie tot de gestelde doelen.

Wissel ervaringen uit met collega's

Besteed veel tijd aan overleg met collega's over lesgeven. Maak samen een lessencyclus, praat over onderwijs, vakinhoud, vakdidactiek, lesontwerp, reflectie en stel lessen weer bij. Je kunt elkaar helpen bij vragen: hoe stuur ik deze groep aan? Hoe doe ik recht aan de verschillen?

Dat kost tijd. Laat daarom de computer - daar waar het kan - ondersteunend zijn. Door vooraf samen de juiste opdrachten te maken die een beroep doen op verschillende leerstijlen, kun je leerlingen tijdelijk aan het werk zetten.

Durf te experimenteren als je het verschil ziet

Wanneer je verschillen tussen leerlingen ziet - een groepje leerlingen dat al moeite heeft met het tot zich nemen van de kennis versus de drie snelle leerlingen die zich na een kwartier al vervelen - kijk dan of je de klas in maximaal drie groepen kunt verdelen. Bijvoorbeeld op basis van hoe snel de leerling kennis verwerft: groep 1 heeft moeite met de kennis, groep 2 stijgt daar ver bovenuit en groep 3 zit er tussenin. Pas dan het IGDI (directe instructie) model toe en ontdek of een andere instructie de oplossing is. Differentieer in leertijd of binnen een werkvorm. Ontwerp een aanbod en pas het toe. Differentiëren is een kwestie van uitproberen en bijstellen. ■